

POSTAVENÍ TÝRANÉHO A ZNEUŽÍVANÉHO DÍTĚTE V DYSFUNKČNÍ RODINĚ

PaedDr. Petr Havelka

Policie České republiky, Služba kriminální policie a vyšetřování,
oddělení mládeže a mravnosti, Znojmo

Klíčová slova

Týrání, dysfunkční rodina, trestní řízení, viktimologie, viktimizace, viktimnost, CAN, CSA, CSEC.

Dítě by mělo být nejcennějším pro rodiče i pro společnost, a proto bychom k němu měli při výchově přistupovat s láskou, pochopením, shovívavostí, snažit se pochopit jeho potřeby, nálady, přání a nebrat ho, jako dospělého člověka v menším provedení. Povinností rodičů, opatrovníků a zákonných zástupců by mělo být hlavním úkolem vytvářet co nejlepší a nejvhodnější podmínky pro jeho zdravý psychický, fyzický i sociální vývoj a neodepírat mu jeho práva, svobodu a volnost projevu. Měli bychom se snažit o to, aby každé dítě mělo možnost vzrůstat v podnětném a milujícím prostředí, prostředí, které uspokojuje jeho potřeby, zájmy a touhy.

Naštěstí existují převážně rodiny, které své děti milují, ve kterých dítě prožívá šťastné dětství plné rodičovské lásky, porozumění a pocitu bezpečí. Ale smutnou skutečností vždy byly, jsou a i nadále budou rodiny, úplné i neúplné, s dětmi, jejichž prožité mládí ani z části nepřipomíná to, co si každý představí pod pojmem „šťastné dětství“. Tyto děti žijí ve stálém strachu, pocitu bezradnosti, bez pocitu lásky, náklonnosti a uznání. Strach, násilí v rodině, týrání a zneužívání je pro ně každodenní smutnou realitou.

Rodina a její základní funkce

Rodina je nejvýznamnější sociální skupinou, fungující jako primární socializační činitel. Její primární rozdělení lze charakterizovat na **orientační** a **prokreační**. Z každého formálního i neformálního svazku, který sám sebe nazývá rodinou, plynou jisté společenské a funkční povinnosti.

Jsou to především povinnosti:

- ekonomicko-zabezpečovací,
- biologicko-reprodukční,

- odpočinkově regenerační (kompenzace tělesné a duševní síly),
- profesních povinností,
- socializačně-výchovná (zahrnuje kulturu rodiny a mravní hodnoty),
- sociálně-psychologická (opěrný bod, bezpečné a chápající místo, zázemí).

V rámci svého povolání jsme konfrontováni se změnami tradičních hodnot a poslání rodiny a to snad ve všech aspektech tradičně chápaných hodnot, které by měla rodina zabezpečovat. Z hlediska trestně-právního dochází ke zneužívání a týrání dětí. Některé aspekty tohoto jednání se pokusíme nastínit na některých projevech trestné činnosti páchaných dětmi a na dětech. Toto protiprávní jednání je možno, dle skutkových podstat trestných činů, rozdělit na oblasti, kde nejčastěji dochází k týrání a zneužívání dětí, pak hovoříme o syndromu CAN (Child Abuse and Neglect), neboli souhrn příznaků týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (Hanušová in Lavasová, 2005).

Týrání se dělí:

- fyzické,
- psychické,
- kognitivní,
- citové,
- ekonomické,
- sociální.

Další oblastí týrání dítěte je **oblast sexuální**, kterou můžeme z praktických důvodů rozdělit na oblast, kde jsou děti sexuálně zneužívány, kdy se může sexuálního zneužívání dopustit kdokoliv např. rodiče, příbuzní, rodinní přátelé, učitelé, a pak hovoříme o syndromu **CSA** (Child Sexual Abuse) a tzv. komerční sexuální zneužívání nazvaném syndrom **CSEC**. Děti komerčně sexuálně zneužívané jsou za úplatu nabízeny k sexuálním praktikám cizím lidem. O sexuální zneužívání hovoříme i tehdy, kdy se jedná až již o koituální nebo nekoituální zneužívání. Trestní zákoník nehodnotí trestnost podle toho, zda došlo šíření pornografie, sexuální nátlak, znásilnění, kuplířství, prostituci ohrožující mravní vývoj dětí (jedná se o nový trestný čin dle § 190 TZ), výroba a jiné nakládání s dětskou pornografií. Motivací k takovému jednání jsou především finanční důvody, ale také sexuální aberace, ztráta partnera, nemožnost najít si sexuálního partnera, lidé s patologickým vývojem osobnosti, s agresivními povahovými rysy, lidé impulzivní, nezdrženliví, trpící neurotickými obtížemi. Dále lidé, kteří byli sami v dětství zanedbáváni a týráni a lidé s neobvyklým životním stylem (členové sekt a pod).

Dysfunkční rodina

Je charakterizována jako rodina, která neplní dostatečně své funkce v plném rozsahu nebo jen v některých oblastech. Nebývá v nich kladen důraz na tradiční hodnoty jako např. věrnost, kladný citový vztah, porozumění v názorech, shoda zájmů, zájem o zaměstnání, citovost, vzájemná komunikace, radost z dětí, vztahy rodičů a prarodičů, dodržování tradic, svátků, oslav apod. Dysfunkční rodiny nevybavují své děti kompetencemi pro samostatný život jako jsou různé návyky (hygienické, pracovní, odpovědnost, samostatnost, vzdělání), nebudují praktické strategie pro životní role, řešení různých situací, interpersonální vztahy, pro rodičovství a partnerství. Postavení dítěte v těchto rodinách lze charakterizovat jako potlačení individuality a jejich obětování dysfunkčnímu rodinnému systému. Dítě vyrůstá v nejasně definovaných pravidlech a kompetencích. Osobní intimita dítěte jde na úkor rodinné identity. Často jsou rodinné role rigidní. Na základě těchto zkušeností si dítě buduje svůj vlastní vnitřní obraz světa. (Lavasová, 2005). Dítě se stává obětí své vlastní rodiny.

Lidmi, tedy i dětmi, kteří se v rámci trestního řízení stali oběťmi protiprávního jednání, se zabývá věda zvaná **viktimologie**. Viktimologie vědeckým způsobem zkoumá oběti trestných činů, především k jakým změnám dochází v chování a prožívání těch, kteří se stali obětí trestného činu. V rámci viktimologie jako vědecké disciplíny se pozornost odborníků zaměřuje na velké množství různých problémů, ve kterých se prolínají, psychologické, sociologické, kriminologické a jiné aspekty. **Viktimnost** pak představuje souhrn předpokladů, jež zvyšují pravděpodobnost, že se osoba stane obětí trestného činu. Každý s sebou nese určitý stupeň viktimnosti, což znamená, že každý se může stát obětí trestného činu. Dalším termínem, se kterým se v souvislosti s oběťmi trestných činů setkáváme, je **viktimizace**, čímž se myslí proces poškozování a způsobování újmy, kdy se fakticky z jedince stává oběť určitého trestného činu. Viktimizace začíná, ale zpravidla nekončí vlastním útokem na oběť.

Běžně se rozlišují tři fáze viktimizace: **primární** – újma způsobená pachatelem a vznikající jako přímý, bezprostřední následek trestného činu, **sekundární** – újma vznikající v důsledku reakcí formálních instancí sociální kontroly nebo neformálního sociálního okolí (např. reakce nejbližšího okolí na událost, projednávání věci před soudem apod.), **terciální** – vyrovnání, resp. nevyrovnání se jedince s traumatizující událostí. Pro ilustraci uvádíme kazuistiku týraného dítěte a pokus o rozbor této případové studie (Spurný, 1996).

Během své praxe, jsme se opakovaně setkali s brutalitou pachatelů. Ani po letech si však nelze zvyknout na násilí směřované vůči dětem. Rádi bychom se chtěli podělit o zkušenosti z případu, který jsme před několika lety pomáhali řešit.

Kasuistika a rozbor případové studie

Osobní anamnéza

Chlapec ve věku 6 let 3 měsíců, byla mu odložena školní docházka, předškolní zařízení nenavštěvuje. Porod v normě, bez kříšení, spontánní, nevyvolávaný. V zátěžových situacích neudrží čistotu, enuresis nocturna. Pochází z první gravidity matky, bez dalších sourozenců. Vývoj dítěte do tří roků věku celkově v normě. Od 3let života jsou patrné projevy lehké symptomatiky opožděného vývoje. Pediatr uvádí jako příčinu možné nepodnětné prostředí batolete. Uvažuje o možné kausa sociális. Od 3 let a 4 měsíců věku diagnostikována porucha řeči v zátěžových situacích, balbuties. Objevují se noční děsy, chlapec přestává prospívat, projevy emoční lability. Kauza předána k posouzení pracovníkům kojeneckého ústavu (dnes dětské centrum) pro komplexní posouzení.

Celkový stav po přijetí do dětského centra

Chlapec emočně vypjatý při aktivitách je třeba otevřených dveří, rozsvíceného světla. Projevuje značný neklid, pokud zdravotnický personál opouští místnost. Zjištěny vyhojené popáleniny a hematomy v oblasti paží a krku, chlapec značně podvyživený. Při podání stravy odmítá některé potraviny konzumovat s odůvodněním, že je nezná. Neustále se ptá po matce, chce vědět, kdy si pro něj přijde.

Vybrané části nálezů ze zdravotních materiálů chlapce

Hlava a horní část trupu: četné hematomy v oblasti zad, známky vyhojení popálenin, zřejmě vařící tekutinou. Kolem krku zajizvené strie podobné stragulátům. Drobná zastrupená traumata na čele chlapce. Známky nedostatečně prováděné hygieny, vlasový porost zavšiven, dentice devastovaná, neodpovídá fyzickému věku. Kompletní obstrukce zvukovodu (ucpán cerumenem).

Končetiny: četné hematomy na obou horních končetinách – na pravé ruce celkem 15, na levé ruce celkem 7, všechny jsou různých velikostí, tvarů a stárí podle barevné prokreslenosti. Na zadní straně stehna, v oblasti hýždí obou

nohou jsou patrný ohraničené zhmožděny pruhovitěho vzhledu. Genitálie bez patologických změn.

Rodinná anamnéza

Matka 26 let, vyučená prodavačka bez maturity, první těhotenství. V péči psychiatrického oddělení okresní nemocnici jako invalidní důchodce pro onkologické onemocnění. Matka uvádí, že s chlapcem jsou výchovné problémy. Dále uvádí, že zhruba od 3 let věku je sama, neboť se s biologickým otcem dítěte rozvedla. Jako důvod uvádí jeho alkoholismus a následného agresivního chování vůči ní i synovi. Léčena po porodu, poprvé diagnostikováno onkologické onemocnění. Matka uvádí, že nekouří a abstnuje. Žádné rodinné problémy nespecifikuje.

Otec 30 let, pracuje v zemědělství, nedokončené učiliště. Nejvyšší dosažené vzdělání základní. Veden na úřadu práce, příležitostně zaměstnán. Asi od 3 let věku syna s rodinou nežije. Alimentační povinnost plní sporadicky. Soudně trestán za napadání bývalé manželky a syna. Opakované problémy s alkoholem. Další skutečnosti k osobě otce nebyly známy.

Vyjádření znalce v oboru traumatologie

Z vyšetření zjištěny mnohočetné podlitiny různých tvarů a různého stáří na těle dítěte, celkově pokrývají 3 % povrchu těla, především horní končetiny. Jsou patrné stopy pokračujícího zevního násilí. V místech nepravděpodobných možnosti náhodného vzniku traumatu zazjiveniny. Tvar a lokalizace podlitin vylučuje, že by si je chlapec mohl způsobit sám, například hrou, jízdou na kole apod. Zazjiveniny pocházejí z opaření způsobených vařící tekutinou. Stranguláty, dle vyjádření chlapce vznikly tak, že ho otec přivazoval provazem za krk k noze stolu. Když Vladimír „neposlouchal“, tak na něj otec lil horkou polévku. Modřiny jsou od toho, jak ho maminka tahala do koupelny, kde byl zamykán, mnohdy na celý víkend. Dle vyjádření chlapce proto, že se bála, aby něco neprovedl, když musela odejít z domu. Někdy nechala rozsvíceno (vypínač světla byl vně koupelny), někdy zhasnuto, to podle toho, jak zlobil. Není pochyb, že se jedná o týrané dítě. Při poslední hospitalizaci konstatovány četné hematomy nejasné etiologie. Vzhledem k tomu, že chlapec nenavštěvoval kolektivní zařízení a lékařskou pomoc takřka nevyhledával, je možné, že nebylo možno detekovat dříve násilí na něm páchané.

Rozbor vybrané kazuistiky z hlediska týrání dítěte

Z hlediska druhu použitého týrání musíme konstatovat, že takto manifestní týrání je výjimečné. Je zřejmé, že zde docházelo k dlouhodobému týrání chlapce a to jak ze strany otce v prvních letech života chlapce, tak ze strany matky. Osoby, které dítě týrají, si obvykle dávají dobrý pozor kam dítě uhodí. Bývají to nečastě měkké části těla, tudíž nejsou navenek jasně zřetelné a běžně bývají skryty pod prádlem nebo oblečením. Otec týral chlapce zvláště trýznivým způsobem fyzicky (přivazování, opařování). Dále psychicky, kdy otec podle své nálady vymezoval pravidla, kdy chlapec „zlobí“, stanovoval nepřiměřené tresty, které v představě chlapce vzbuzovaly výrazné pocity strachu. Za své jednání byl odsouzen k trestu odnětí svobody, během výkonu trestu se s ním matka dítěte rozvedla. Šetřením se nepodařilo relevantně prokázat ani vyloučit, zda se v době společného soužití s otcem dítěte matka snažila dítě před otcem chránit. V průběhu manželství otec projevoval sklony k alkoholismu a žárlivým scénám, kdy zpochybňoval své legitimní otcovství vůči dítěti. Matka po rozvodu manželství přes noc často opouštěla byt a nechávala chlapce samotného. Do protokolu uvedla, že důvodem byla snaha nalézt nového partnera a stabilizovat rodinnou situaci. U chlapce se však objevily projevy výrazného negativismu a nebezpečné destrukce předmětů ve svém okolí (např. zapalování tiskovin). Toto jednání vedlo matku k zavírání chlapce do koupelny. Výběr místnosti zdůvodnila snadným přístupem k vodě, toaletě a vlastním vyhodnocením této místnosti jako bezpečné pro dítě. Chlapec, který byl zavřený do koupelny, dostal přiděleny základní potraviny. Matka připustila, že se tam chlapci moc nechtělo, tak ho do koupelny přivedla násilím. Z výše popsaných skutečností vyplývá, že jsou patrné známky psychického, sociálního, kognitivního a ekonomického (alimentárního) týrání. Na první otcovo týrání byla reakce umístění dítěte do kojeneckého ústavu (dětského centra), proběhlo vyšetřování, obvinění a otec byl potrestán. Avšak týrání dítěte ze strany matky dále pokračovalo a zde již jsou na místě otázky, proč se toto stalo? Kde selhal systém, jak je možné, že si nikdo této skutečnosti nevšiml (sousedé, příbuzní, známi), jaká byla role orgánů sociálně právní ochrany dětí a pedagogicko psychologické poradny, která navrhla u dítěte odklad školní docházky?

Použitá literatura a zdroje

1. ADAMSOVÁ, C., FAZOVÁ, J. *Už žádná tajemství, jak chránit dítě před sexuálními napadením*. Praha: Themis, 1997. ISBN 80 85821-31-1.
2. ČÍRTKOVÁ, L. *Policejní psychologie*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-931-3.
3. DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada Publishing, 1995. 245 s. ISBN 80-7169-192-5.
4. ELLIOTTOVÁ, M. *Jak ochránit své dítě*. Praha: Portál, 1995. 173 s. ISBN 80-7178-034-0.
5. HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 807178-303-X.
6. CHMELÍK, J. *Trestná činnost mládeže a páchané na mládeži*. 2. rozšířené a upravené vydání, Praha: MV ČR, 1998.
7. LAVASOVÁ, L. a kol. *Děti a jejich problémy* Praha: Sdružení linka bezpečí 2005. ISBN 80-239-4482-7.
8. LUKEŠ, V. *Vybrané kapitoly ze sociální patologie I*. České Budějovice: Psychologické pracoviště Policie ČR, 1998.
9. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada Publishing, 2002. 128 s. ISBN 80-247-0332-7.
10. MATĚJČEK, Z. *Výbor z díla*. Praha: UK v Praze, Karolinum, 2005. 445 s. ISBN 80-246-1056-6.
11. PÖTHE, P. *Dítě v ohrožení*. Praha: G plus G, 1999. 186 s. ISBN 8086103-21-8.
12. SPURNÝ, J. *Psychologie násilí*. Praha: Eurounion, 1996. 134 s. ISBN 80-85859-30-4.
13. ŠPECIÁNOVÁ, Š. *Ochrana týraného a zneužívaného dítěte*. Praha: Linde, 2003. ISBN 80-86131-44-0.
14. VANÍČKOVÁ, E., PROVAZNÍK, K., HADJ-MOUSSVÁ, Z., SPILKOVÁ, J. *Sexuální násilí na dětech*. Praha: Portál, 1999. 118 s. ISBN 80-7178-286-6.
15. WEISS, P. a kolektiv. *Sexuální zneužívání pachatelé a oběti*. Praha: Grada Publishing, 2000. ISBN 80-7169-795-8.

Zákonné normy

16. Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon.
17. Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád.
18. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právně ochraně dětí.
19. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině.